

Återställning av Järleån vid Järledammen

Inkomna synpunkter och yttranden vid samråd för ansökan om partiell utrivning av Järledammen.

Kommunstyrelsen
Isabell Landström

Yttrande efter samrådsmöte med Naturvårdsverket angående partiell utrivning av Järledammen

Naturvårdsverket, som äger dammanläggning, kvarnbyggnad och ruinområdet efter Järle bruk med anor från mitten av 1500-talet, planerar att riva ut dammen för att tillgodose EU:s vattendirektiv.

Vid kommunstyrelsens sammanträde 2017-03-01 beslutade kommunstyrelsen att stödja Hembygdsföreningen Noraskogs hemställan om att Järle kvarn med tillhörande anläggningar ska bli föremål för byggnadsminnesförklaring.

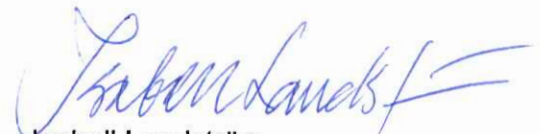
2017-11-09 genomfördes ett samråd med Norconsult AB och NAI Svefa som representerar ägaren. Norconsult AB presenterade det framarbetade förslaget och gick igenom samrådsunderlaget.

Yttrande

Nora kommun hänvisar till kommunstyrelsens beslut 2017-03-01 och stödjer Hembygdsföreningen Noraskogs hemställan om att Järle kvarn med tillhörande anläggningar ska bli föremål för byggnadsminnesförklaring.



Solveig Oscarsson
Kommunstyrelsens ordförande



Isabell Landström
Kommunchef



SAMRÅDSYTTRANDE

Rättsavdelningen
Axel Henckel
08-700 08 04
axel.henckel@kammarkollegiet.se

Björn Tengelin
Norconsult AB, Stortorget 8, 702 11
Örebro

Annika Kensén
NAI Svefa, Box 493, 701 49 Örebro

Skickas enbart med e-post till:
bjorn.tengelin@norconsult.com och
annika.kensen@naisvefa.se

Samrådsyttrande Järledammen

Kammarkollegiet har inte några synpunkter på samrådsunderlaget. I det fortsatta arbetet med framtagande av miljökonsekvensbeskrivning och ansökan om tillstånd bör följande beaktas.

- Frågan om vattenanläggningen i sin helhet ska lagligförklaras eller enbart de delar av nuvarande anläggning som kvarstår efter att anläggningen har ändrats (s. 7 samrådsunderlaget). Förarbetsuttalanden avseende 17 § andra stycket lagen (1998:811) om införande av miljöbalken skulle kunna utläsas som att anläggningen, i befintligt skick, ska lagligförklaras samtidigt som tillstånd för att ändra den lagligförklarade anläggningen söks (prop. 1997/98:45 del 2, s. 391). Så synes även ha skett vid andra utrivnings-/ändringsverksamheter (se t.ex. underinstansen i MÖD dom 2016-10-21 mål nr M 8125-15 och MMD Nacka dom 2017-06-15 mål nr M 7356-16).
- Frågan om inverkan på kulturmiljöintresset kan minskas genom villkor. T.ex. skyltning med bilder som på ett pedagogiskt sätt åskådliggör sambandet mellan vattenanläggningen, vattenverksamheten och tidigare järnhanteringen. Jämför ovan nämnda dom avseende Hedströmmen.
- Det bör framgå av miljökonsekvensbeskrivningen om ändringarna av vattenanläggningen kommer att medföra att fåran under stenvalvsbron torrläggs och om detta i så fall har några negativa konsekvenser för kulturmiljöintresset. Som angivits i samrådsunderlaget bör då övervägas om tillstånd ska sökas för att gräva i vattenområdet så att en viss vattenföring kan gå under stenvalvsbron.

Med vänlig hälsning


Axel Henckel
Jurist



PROTOKOLL NR 1 FÖRT VID HEMBYGDSFÖRENINGENS
STYRELSEMÖTE ONSDAG 24 JANUARI 2018, GÖTHLINSKA GÅRDEN

PROTOKOLLSUTDRAG

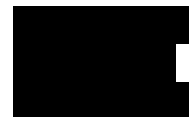
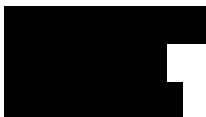
8. Samrådsremiss

 har sammanställt föreningens svar med fokus på kulturmiljövården se bilaga 1.

Ur ett vidare perspektiv kan negativa aspekter med damrivning identifieras. Dammars funktionella egenskaper och samhällsnyttor som går förlorade om de rivs diskuteras inte i samrådsunderlaget. Dessa nackdelar som berör dammrivning generellt har sammanställts av Rune Bergstedt och redovisas i bilaga 2.

Styrelsen beslutar att skicka båda svaren till Naturvårdsverket.

Vidimeras



Synpunkter ang naturvårdverkets planer att ansöka om tillstånd för åtgärder vid Järledammen

Noraskogs Hembygdsförening har beretts tillfälle att lämna synpunkter på den planerad ansökan.

Järleåns dalgång har sedan medeltiden utgjort en centralpunkt för järnförädlingen i Noraskogs bergslag med hyttor och hammare samt senare sågverk och kvarnar. Bruksmiljön vid Järle har funnits åtminstone sedan mitten på 1500-talet. Under 1600-talet tilldelades Järle stadsprivilegier och det fanns långtgående planer på en kanalförbindelse för utskeppning av stångjärn via Hjälmaren och Mälaren till Stockholm. De nuvarande anläggningarna vid Järlekvarn utgör en ovanligt välbevarad industrimiljö där olika skeden i utvecklingen ända från ruinerna från 1500-talet fram till kvarnen, som drevs kommersiellt till en bit in på 1970-talet, kan följas på ett mycket tydligt sätt. Den nu aktuella dammen är i detta sammanhang en mycket viktig beståndsdel för förståelsen av vattenkraftens betydelse för industrimiljöns framväxt. Bebyggelse- och naturmiljön kring dammen och det dramatiska vattenlandskapet är dessutom osedvanligt vackert och inbjudande till besök.

Enligt underlagsmaterialet till den planerade ansökan (Förstudie ombyggnad Järle Kvarn, Norconsult 2016-09-30) förordas ett alternativ där dammanläggningen rivs för att få ett fritt flöde i Järleån, i syfte att öppna en fri vandringsväg för fisk uppströms det nuvarande dämnet.

I en tidigare utredning (Norconsult 2010) föreslogs att dammen skulle kunna behållas. Dammluckorna skulle enligt det förslaget ersättas med en dammtröskel och en vandringsväg för fisk skulle iordningställas i åfåran som passerar under stenbron.

Området (Bondbyn-Järle-Yxe) är utpekad som ett riksintresse för kulturmiljövården enligt 3 kap 6 § miljöbalken och Järleån som riksintresse för naturvården. Järleån är dessutom avsatt som naturreservat. Av 3 kap 6 § miljöbalken framgår bl a att områden som är av riksintresse ska skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada, i det här fallet, kulturmiljön. I upprättat PM från länsstyrelsen/plan&kultur 2016-04-29 finns en ingående beskrivning av kulturmiljön och konsekvenserna av det föreliggande förslaget. Enligt promemorian bedöms de föreslagna åtgärderna innebära en påtaglig skada på riksintresset.

Med hänsyn till det starka kulturmiljöintresset framhåller kommunen i sin nyligen antagna översiktsplan vikten av ett bevarande av dammen vid Järle kvarn.

2018-01-24

Mot bakgrund av de ingrepp som föreslås i dammanläggningen vid Järle kvarn har Noraskogs Hembygdsförening väckt frågan om byggnadsminnesförklaring av dammanläggningen, kvarnbyggnaden och rester av industribebyggelsen i området. Enligt hembygdsföreningen kommer åtgärderna otvivelaktigt att innebära en drastisk negativ påverkan på områdets kulturhistoriska värde,

Hembygdsföreningen anser att det starka kulturmiljöintresset vid Järle kvarn kommer att riskeras på ett mycket negativt sätt till följd av den prioritering för naturvårdsintresset som görs i utredningsförslaget. Detta förslag bör därför överges. Bevarandointresset, d v s att dammen behålls, bör istället prioriteras i en fortsatt utredning. Enligt hembygdsföreningens förmenade borde den tidigare utredningen från 2010 där kulturmiljöintresset och naturvårdens behov avvägts på ett mer rimligt sätt, läggas till grund för det fortsatta arbetet.

För Noraskogs Hembygdsförening

██████████

██████████

██████████

Synpunkter på Samrådsunderlag för partiell utrivning av Järle damm daterad 2017-11-22 – [REDACTED] kommentarer

I samrådsunderlaget beskrivs huvudsakligen positiva effekter som man vill uppnå med den planerade rivningen. En del negativa följder omnämns, däribland påverkan på kulturarvmiljön. Det är ett särskilt viktigt område för hembygdsföreningen att bevaka.

Det finns ytterligare nackdelar med dammrivningen som inte alls tas upp i samrådsunderlaget. Dammen har funktionella egenskaper och samhällsnyttor som går förlorade om den rivs. De egenskaperna kan behövas i framtiden på grund av förändringar och nya hot som inte uppmärksamats tillräckligt hos alla myndigheter och beslutsfattare. Det är viktigt att man beaktar detta innan rivningsbeslut fattas.

Vid planering av samhällens framtida uppbyggnad och deras infrastruktur har det på senare år talats mycket om att ta hänsyn till kommande miljöförändringar som stigande havsnivåer, extrema nederbördsmängder och extrema tork-, köld- eller värmeperioder. I detta sammanhang vill jag med några exempel belysa att Järle damm har viktiga egenskaper och nyttofunktioner som inte tagits upp och vägts i samrådsunderlaget.

Klimatförändringar

Parisöverenskommelsen syftar till att vi ska uppnå klimatmålet på högst +1.5° (eller +2°) höjning av jordens medeltemperatur. Denna höjning kommer att medföra extrema väderförhållanden som kraftiga och långvariga värmeböljor och stora nederbördsmängder. Klimatförändringar har redan börjat med allt högre medeltemperaturer. Allt fler klimatforskare anser att vi med nuvarande klimatåtagande och reduceringstakt snarare går mot +3° höjning vilket skulle leda till ännu värre klimatkonsekvenser.

Under 2017, som var det hittills näst varmaste året, har osedvanligt många våldsamma naturkatastrofer inträffat i världen, trots att väderfenomenet El Nino uteblev. Förutom de omedelbara skadorna under orkanernas och cyklonernas passage uppstod många dödsfall och följdskador senare pga. översvämningar och jordskred.

Värmeböljorna med svår torka ledde till flera stora och långvariga skogsbränder bl.a. i Portugal och Kalifornien med många dödsfall och stor förstörelse av skogar och bebyggelse.

Den stora branden i Västmanland 2014, inträffade under en period med stor skogsbrandrisk. Den visade att vi i Sverige var dåligt förberedda och saknade resurser och ledningsförmåga för en så omfattande brand.

Omställning till grön energiproduktion

Omställning pågår till olika former av grön energi för att minska utsläppen av CO₂ från fossila bränslen. Utsläpp av CO₂ från s.k. förnyelsebara bränslen (biobränslen) anses vara

acceptabel men inte från alla träd och grödor. Därmed kan "grön el" komma från värmekraftverk som eldas med biobränslen men de ger trots allt upphov till CO₂-utsläpp.

El genererad med vatten- eller vindkraftverk eller med solceller ger däremot inga utsläpp. I de första två fallen alstras energin indirekt av solstrålningen som genom sin värmande effekt ger upphov till vindar och nederbörd. Solceller omvandlar solstrålningen direkt till elenergi. Vatten-, vind- och solet behöver heller inga markområden för framställning av biobränslen. Dessa kan i stället utnyttjas för annan viktig odling, t.ex. av mat till jordens växande befolkning, där en del lever i överflödssamhällen och andra med svält och hungersnöd.

År 2016 var den totala elkraftproduktionen i Sverige 152 TWh (terawatt-timmar). Det är 152 000 000 000 kWh (kilowatt-timmar), som är den enhet som vi ser på våra elräkningar. Därav kom 61,0 TWh, dvs. 40 %, från vardera kärnkraft- respektive vattenkraftverk, medan vindkraften stod för 15,0 TWh (knapp 10%) men den siffran kommer att öka kraftigt i framtiden som följd av den stora utbyggnad av vindkraft som pågår på land och till havs.

Vind- och solet har varierande produktion

När allt större delar av vår el kommer från vindkraft och solet medför det nya problem med elförsörjningen eftersom deras effekt varierar kraftigt. Vinden varierar, ibland blåser det för lite och ibland för hårt, då stängs vindaggregaten av och parkeras. Ibland blåser det svagt och då kan verket bara ge låg effekt. Andra gånger blåser det så, att full effekt kan lämnas. Solet är ännu ojämnare. Där vet man med säkerhet att den under vissa tider inte ger någon effekt alls. Den kan tidvis ge maximal effekt, men bara under ideala förhållanden. Det ska vara molnfritt, i våra trakter under sommarhalvåret och mitt på dagen. Vintertid ger solceller mycket lite eller ingen energi, inte ens då solen står som högst.

Den starkt varierande elproduktionen behöver därför balanseras med el från svenska vattenkraft- eller kärnkraftverk om det finns att tillgå eller med importerad el från omgivande länder.

El från storskalig vattenkraft och kärnkraft minskar

De utbyggda älvarna är skyddade och ska förbli utbyggda. Kärnkraften och vattenkraften står nu vardera för cirka 40 % av Sveriges totala elproduktion. Men det varierar år från år beroende på vattentillgång och om kärnkraftverken behövt stängas för planerade underhåll och ombyggnader eller oplanerade akuta reparationer.

De utbyggda älvarna är skyddade och ska förbli utbyggda. Den storskaliga vattenkraften kan därför inte byggas ut mer. En marginell ökning av årselproduktionen är kanske möjlig om man byter till modernare och effektivare turbiner och generatorer.

Möjligheten att temporärt öka effekten vid de storskaliga svenska vattenkraftverken beror bl.a. på tillgången i vattenmagasinen. Detta är bara möjligt under förutsättning att de inte redan kör för full effekt. Så kan t.ex. vara fallet vid sträng kyla i Sverige, särskilt om de svenska elslukande industrierna samtidigt skulle gå för fullt.

I framtiden kan möjligheten att balansera ut effektvariationer bli sämre. En del kärnkraftverk har redan avvecklats och de återstående avses läggas ner så småningom. Därmed avtar i framtiden den storskaliga vattenkraftens och kärnkraftens sammanlagda elproduktion.

Småskalig vattenkraft (max 10 MW)

Bland de mindre vattenkraftverken finns s.k. mini- och mikrokraftverk. I Sverige finns cirka 2 000 småskaliga vattenkraftverk på maximalt 10 MW. Dessa producerar cirka 4,3 TWh/år. Det motsvarar cirka 860 000 hushålls elförbrukning (med cirka 5 000 kWh/år). Små kraftverk på högst 100 kW brukar kallas mikrokraftverk.

Järle kraftverk var ett mikrokraftverk som nu lagts ner som ett led i rivningen av dammen, men verket har inte rivits ännu.

Vid elektrifieringen av Sverige i slutet av 1800- och början på 1900-talet byggdes många privata eller kommunala små kraftstationer för det lokala behovet. När stora och effektivare kraftverk och det rikstäckande kraftnätet tillkommit förlorade i många fall de små kraftverken sin betydelse och lades ner. Men deras dammar (som många gånger från början varit kvar- och bruksdammar) blev kvar.

I spåren av oljekrisen på 1970-talet med stora prisstegringar på energi som följd, uppstod på 1980-talet ett stort och av staten uppmuntrat intresse för småskalig vattenkraft för att täcka elbehovet. Många av dessa kraftverk kunde använda de kvarvarande gamla dammarna som restaurerades och moderniserades.

På 2000-talet har ett förnyat intresse uppstått för den småskaliga miljövänliga vattenkraften, som följd av omställningen till förnybar energi med sol- och vind. Järle kraftstation var ett sådant exempel.

Eftersom elproduktionen från solceller och vindkraft varierar med väder, vindstyrka, årstid och tid på dygnet behövs som nämnts ovan andra energikällor som kan balansera variationerna, däribland de små lokala vattenkraftverken. Annars återstår import av el om den finns att få. Ett annat tänkbart alternativ är att i sista hand tidvis stänga av eltillförsel till vissa områden eller verksamheter.

Utvecklingen går nu emot s.k. smarta elnät (smart grids) och intresse finns dessutom att i framtiden, åtminstone i vissa speciella lägen, kunna köra lokala elnät frikopplade från det omgivande regionala och det rikstäckande kraftnätet (s.k. "ö-drift"). Då behövs de miljövänliga lokala småskaliga kraftverken (dessutom i nödfall och i allvariga krislägen icke miljövänliga dieselelverk som reserv).

Energilagring med batterier och pumpkraftverk

Om inte tillräcklig elenergi finns i kraftnäten för att jämna ut den varierande eltillgången från vind- och solel, kan man behöva införa olika former av ackumulatörer. Det kan dels vara laddningsbara stora elbatterier, dyrt och komplicerat men kan ändå vara lämpligt i vissa fall.

Enklare är vattenkraftverk där man kan lagra upp vatten som sedan utnyttjas när extra energi behövs i nätet. Det för med sig kraftigt varierande vattennivåer i dammarna.

I speciella fall, när det tidvis inte finns tillräckligt med elkraft eller vattenflöden för konventionella kraftverk, kan man anlägga pumpkraftverk. De byggs intill lämpliga sjöar i kuperad terräng. Högt upp anläggs en damm dit vatten pumpas, helst när man har tillgång på billig överskottsel. Vid elbrist kopplas verket om för att gå som kraftverk. Pumpkraftverk har funnits runt om i världen, i Sverige på några enstaka platser, den första redan på 1930-talet (vid Sillre). Med allt mer vindkraft ökar intresset för att anlägga pumpkraftverk, särskilt på ställen som saknar förutsättningar för vanlig vattenkraft, som är enklare. Exempel på detta finns på Kanarieöarna med goda vindförhållanden men brist på vanlig vattenkraft.

Positiva effekter av Järle damm (och dammar i allmänhet)

1. Dammar håller kvar vatten även under tider med vattenbrist. Dammens bredd och längd ger stor bottenyta och stor infiltration till grundvattnet. Efter en rivning blir strömfåran smal och bottenytan liten liksom vatteninträngningen. Det gäller särskilt vid torrperioder med liten vattenföring.
2. Dammar kan ha betydelse som branddamm, särskilt för närliggande bebyggelse. Det kan vara av särskild vikt numera eftersom lokala borgarbrandkårer lagts ner och brandkåren från tätorten har lång körväg. Krismedvetandet har minskat sedan kalla kriget men nu talar man om att bygga upp samhällets civila försvarsförmåga igen.
3. Dammar kan i framtiden få ökad betydelse som reservvattentäkter särskilt i kris- och ofärdstider och om elförsörjningen slås ut. Utan el kan man i fastigheter inte få upp vatten från djupborrade brunnar. Grävda brunnar har inte vårdats och kan vara oanvändbara även om de finns kvar.
4. Elkraftstationen skulle i framtiden kunna få större betydelse som utjämnande och balanserande kraftkälla.
5. Dammars barriärverkan och hinder för fiskvandring kan förhindra oönskade (t.ex. inversiva) arters spridning liksom spridning av sjukdomar till andra sjöar och vattendrag. En art som man inte vill ska sprida sig är signalkräftan.
6. Dammars utjämnande och bromsande verkan vid häftiga regnperioder kan vara av värde. De stora skogsdikningarna som gjordes på 1800- och 1900-talen liksom rätningar av meanderkurvor, rensningar av åar etc. har ökat vattnets flödes hastighet. Stora dräneringar och betongkulvertar finns längs vägar och järnvägar. Det har också ökat flödes hastigheten och minskat tiden det tar för vatten att nå från kapillära bäckar ut till de stora vattendragen och haven. Till detta kommer att de mycket stora totalavverkningarna i skogarna leder till våldsammare flöden från hyggena som inte kan hålla tillbaka vattnet så som skogen kunde vid häftiga regn. Stora skogsmaskiner, som numera används året runt, gör dubbla, djupa och breda hjulspår i lös och vattensjuk mark som omvandlas till bäckar och raviner med kraftig jorderosion vid häftiga regn. Stora asfalterade markytor på landsortens vägar, vid industriplaner och i tätorterna hindrar regnvattnet att tas upp av marken och nå ner till grundvattnet. Det medför stora vattenmängder som via marken och dagvattenledningar snabbt leds ut till olika vattendrag. Det minskar förmågan att fylla på grundvattennivåerna och ökar risken för översvämningar nedströms.

Dammen hindrar vandringsfisk

Vattenkraftbolaget har presenterat en modern amerikansk metod Whooshh Fiskpassage för fiskars passage förbi vandringshinder. För länk till Internetinformation se under Källor. Det uppges vara en bra och billig lösning. Kanske finns fler moderna metoder som kan ge en smidig lösning som alternativ till konventionell laxtrappa. Detta bör undersökas närmare.

Omställning och krismedvetande

Den nödvändiga omställningen för att stoppa CO₂-utsläppen och övergå till miljövänlig energi samt nya hot mot samhället gör att vi måste slå vakt om de väl fungerande funktioner som finns och inte lägga ner dem när vi nu ser att de behövs i en nära framtid.

Utan el slutar våra betalsystem, mobiltelefoner, IP-telefoni, Internet, lyse och värme i de flesta bostäder och mycket annat att fungera. Efter en tid slutar även den vanliga fasta telefonen att fungera. Elen kan inte bara slås ut genom militära angrepp utan även genom attentat och IT-attacker.

Till nyligen skulle vi som beredskap för samhällskriser ha matvaror, vatten, spritkök, batteriradio för att kunna lyssna på meddelanden, kontanter m.m. för tre dygns behov hemma. Numera lär kravet ha höjts till 7 dygns behov.

Vatten från dammar kan i nödlägen kokas och användas som dricksvatten och till matlagning. Till att tvätta sig i och spola i våra WC duger vattnet ur dammen. Utan el eller på annat sätt säkrad tillgång på vatten blir våra WC snabbt oanvändbara. Det gäller både i städerna och på landsbygden. Det finns inga utedass kvar i städerna och de är numera inte vanliga vid villor på landet heller. Tillgång på toaletter för alla människor i samhället är i krislägen nödvändigt för att inte vattendrag ska förorenas och sjukdomar och epidemier spridas.

I tidningsartiklar i dagarna säger försvarsminister Peter Hultqvists att "civilförsvaret har rustats ner ännu mer än det militära försvaret sedan 1990-talet och det tar lång tid att bygga upp igen. Det handlar om hela samhällets motståndskraft vad gäller bland annat livsmedel, transporter, sjukvård, försörjningskedjor, skyddsrum och kommunikationer". Han sade också att "en stor naivitet har präglat många av de steg vi tagit i vårt samhälle" samt "vi har en lång uppförsbacke och vi måste jobba med det här i minst ett tioårsperspektiv". "Vi kommer att ta oss an det här problemet och påbörja ett arbete inom kort."

Uttalandena är hämtade på Internet från SvD 11 januari 2018 med rubriken "Hultqvist: Tar tid att bygga upp civilförsvaret igen" samt från GP 13 januari 2018 "Många år innan civilförsvaret rustats upp".

Därför bör Järle damm med tillhörande kraftverk bevaras och inte rivas. Kanske bör i stället elkraften byggas ut som var planerat.

Naturvårdsverket och andra myndigheter bör lyssna på försvarsministern och anpassa verksamhet och beslut till det nya förändrade läget!

Källor

Dämmen, infiltration och grundvatten

1 Ny Teknik nr 25 22 juni 2017; Hon testar indiska lösningar på Gotland

<https://www.nyteknik.se/premium/hon-testar-indiska-losningar-pa-gotland-6856763>

2 IVL Svenska Miljöinstitutet; Nya lösningar ska minska vattenbristen på Gotland

<https://www.ivl.se/toppmeny/pressrum/nyheter/nyheter---arkiv/2017-03-27-nya-losningar-ska-minska-vattenbristen-pa-gotland.html>

3 Helagotland.se: Indisk lösning ska minska vattenbristen på Sudret

<http://www.helagotland.se/samhalle/indisk-losning-ska-minska-vattenbristen-pa-sudret-14117455.aspx>

Effektiv fiskpassage ("laxtrappa")

4 Vattenkraftbolaget: Whooshh Fiskpassage

<http://www.vattenkraftbolaget.com/produkter-tj%C3%A4nster/whooshh-fiskpassage-37407120>

Försvarsminister Hultqvists syn på civilförsvaret och bristande krisberedskap

5 SvD 17 april 2015: Hultqvist Civilförsvaret kan förbättras

<https://www.svd.se/hultqvist-civilforsvaret-kan-forbatttras>

6 SvD 11 januari 2018: Hultqvist: Tar tid att bygga upp civilförsvaret igen

<https://www.svd.se/hultqvist-tar-tid-att-bygga-upp-civilforsvaret-igen>

7 GP 13 januari 2018: Många år innan civilförsvaret rustats upp

<http://www.gp.se/nyheter/sverige/m%C3%A5nga-%C3%A5r-innan-civilf%C3%B6rsvaret-rustats-upp-1.5046484>

Kommentarer från Nora Biologiska Förening om Samråd Järledammen, Nora kommun.

Vi föreslår att detta projekt bordläggs för ytterligare utredning.

1. De föreslagna höjdnivåerna vid eventuell utrivning stämmer ej utan som vi ser det blir det ca 3 m sänkning av vattenytan kring kvarvarande fundament. En mer riktig bild av vattennivåerna måste visas.
2. Nya inventeringar angående hur många och var öring och flodpärlmussla finns i åsystemet mellan Norasjön och Väringen.
3. Total handlingsplan för vattensystemet mellan Norasjön och Väringen.
4. Utredda hur den frigjorda marken vid sänkning av vattenytan uppströms bron skall användas.

Övriga kommentarer:

6.1 Planförhållanden: det finns nya skötsel föreskrifter för naturreservatet.

6.2 Ingen anläggning har bra funktion i området, helhetsbild behövs.

6.3.1 Riksintressen naturmiljö:

Mindre flugsnappare utgången från området då lämplig miljö minskat till förmån för öppnare mark. Strömstaren häckar normalt vid Hammarby kraftverk och Järle kvarn. Vid föreslagna åtgärder vid Järle kvarn beräknas strömstaren sluta häcka vid Järle kvarn.

Kungsfiskaren som normalt endast häckar några km nedströms Järle kvarn förlorar en 500 m klarvattenyta uppströms kvarnen (fiskeområde) och kommer att drabbas av grumligt vatten med försämrat fiske nedströms kvarnen under genomförandet av föreslagna åtgärder.

6.3.5 Hotade arter:

Vad som inte offentligt framgår av Artportalen är att vittryggig hackspett fanns i området fram till början av 1980 talet och ströobservationer har skett senare. Järleån inklusive Dyltaån ingår i Värde trakt Örebro-Arboga i Åtgärdsplan för vittryggig hackspett (Naturvårdsverket Rapport 6770).

7. Dammen klarade 1977 års vårflod med mycket högt vattenflöde förhållandevis bra.

8.3 Vad innebär kompensationsåtgärder för utebliven vattenkraft?

För Nora Biologiska Förening



Datum
2018-01-25Diariennr
2017-3846
Er referens
Järledammen Nora kommunbjorn.tengelin@norconsult.com

Yttrande artiell utrivning av damm i Järle, Nora kommun.

Skogsstyrelsen har getts möjlighet att yttra sig enligt ovan och vi har inget att erinra.

Kent Johansson


Handläggare

Från: elis.kall@trafikverket.se
Skickat: den 21 december 2017 11:01
Till: Tengelin Björn; annika.kensen@naisvefa.se
Kopia: samby.orebro@lansstyrelsen.se
Ämne: Samråd enligt miljöbalken gällande Järledammen vid Järle kvarn i Nora kommun

Trafikverkets dnr: TRV 2017/116544

Samråd enligt miljöbalken gällande Järledammen vid Järle kvarn i Nora kommun

Trafikverket har inget att erinra i ärendet.

Med vänlig hälsning

Elis Käll

Samhällsplanerare

elis.kall@trafikverket.se

Direkt: 010-123 05 46

Trafikverket

Box 1140

631 80 Eskilstuna

Besöksadress: Tullgatan 8

Telefon: 0771-921 921

www.trafikverket.se

Skriftliga synpunkter samråd kring Järledammen, Nora kommun

Sammanfattning

Norconsult har på uppdrag av Naturvårdsverket genomfört flera studier i syfte att utreda hur man ska genomföra en ombyggnad/utrivning av dammen vid Järle kvarn. Samråd sker med anledning av Naturvårdsverkets planer att ansöka om tillstånd för åtgärder vid Järledammen.

Örebro läns museum finner att Norconsult har arbetat fram ett bra naturvetenskapligt underlag med fokus på reglerings möjligheter, avbördningskapaciteter, fiskvandring och dämningpåverkan i reservatet. Däremot anser läns museet att Norconsult inte har tagit fram ett bra kulturhistoriskt underlag rörande områdets historiska och estetiska värden, negativ påverkan på kulturmiljön samt upplevelsevärden och hur dessa värden kan utvecklas och bevaras.

Läns museet anser att Naturvårdsverket efter samråd med länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet bör ta fram en kompletterande utredning där Järledammen sätts in i ett historiskt landskapsperspektiv och värderas med utgångspunkt i ett sådant. Området är ett riksintresse för kulturmiljön och nationellt särskilt värdefullt kulturvatten. Helhetssynen bör omfatta byggnader, fornlämningar och hela landskapet. Speciellt bör områdets tydliga koppling till Mellansveriges ekonomiska och tekniska utveckling behandlas. Figur 14 (sida 19 i samrådsunderlaget 2017-11-22) illustrerar områdets särart. Det är inte mindre än tre skyddade natur- och kulturområden som överlappar i berört område.

Naturvårdsverkets mål att slippa dammansvaret är svårt att förstå annat än ur ett ekonomiskt perspektiv. Naturvärdena i området inkl. biflöden Lillsjöbäcken är nationellt kända inom naturvården. Det kulturhistoriska värdet i området kan anses lika stort. Upplevelsen av båda dessa värden tillsammans gör området mycket attraktivt för friluftslivet. Det är en upplevelse som tillika förstärks av genom det aktiva och levande föreningslivet och näringslivet i området. Det är oroväckande hur styvmoderligt detta har behandlats i underlaget och i de analyser som genomförts. Sammantaget finns 3 sidor om kulturmiljövärden i *"Förstudie ombyggnad Järle kvarn (rev 2016-09-30)"* och en halv sida om områdets historik i *"Järle Kvarn Samrådsunderlag för partiell utrivning av damm i Järle Nora kommun"*.

I förstudien belyser utredaren vikten av att bevara bruksmiljön i Järle. Utredaren slår fast att kvarnen idag är komplett med kvarnverk och kraftverk. Samtidigt konstateras att alla förändringsförslag från Naturvårdsverket kommer att sätta kvarnens funktion ur spel. Detta till trots lägger man in en framtidsaspekt i analysens bedömningsgrund om verksamheten kommer att förändras i kvarnen och vilka effekter detta får på underhåll och drift. Till sist så lägger man även en viktning på bevarandet

av resterande fornlämningar och konstaterar att detta främst "gäller dammanläggningen, bropelare, kvarvarande murar från stångjärnshammare och sågverk, valvbro samt kvarnen och dess funktion" (s51, Förstudie). En värdering som måste väga tungt när samma utredare i samrådsunderlaget konstaterar att "Kvarvarande stenmur kan dock kräva omfattande stabilitetsåtgärder och eventuellt behöver bron över dammen ersättas" (s 29).

I samrådsunderlaget konstateras det även att det rörliga friluftslivet inte kommer att påverkas. Museet ställer sig frågande och undrar hur utredaren kommit fram till detta? Det rörliga friluftslivet ökar i kvalitet om det finns både natur och kultur i ett område. Totalupplevelsen förstärks. Lokalområdets särart runt Järle Kvarn uppfyller just denna kombination samt förstärks genom ett aktivt och välfungerande lokalt näringsliv. En minskning av endera bör alltså leda till en minskad attraktivitet i området som i sin tur leder till ett minskat rörligt friluftsliv.

Kompensationsåtgärder i form av besöksstationer kan inte ersätta en förlorad kulturmiljö, ett kulturarv. Tas kulturarvet bort är det borta för alltid. Att med skyltar eller andra informationsbärare berätta om det som utplånats är ganska poänglöst. Det är ju möjligheten att berätta mer om det som man idag kan se som borde tas till vara.

Slutligen. I den avgörande analysen som väljer utrivningsomfattning ges endast en variabel till kulturmiljön och ingen variabel fångar förändring i områdets kulturhistoriska eller sociala värden. Avsaknaden av dessa viktiga aspekter antyder att utredaren inte vill se en helhetssyn av områdets betydelse utifrån ett landskapsperspektiv. Kulturmiljön har därmed ingen möjlighet att värderas och på ett likaviktande sätt vara del i utredningen. Underlaget är undermåligt och bör göras om innan man kan besluta om den framtida utvecklingen av Järle kvarn.

Bakgrund

Örebro läns museum är länets kulturarvsinstitution och vårt uppdrag är att skapa verksamhet med utgångspunkt i kulturarvet. Vi använder kulturarvet, kulturmiljöer och kulturlandskapet när vi berättar om länets utveckling ur miljömässiga, tekniska, sociala, kulturella och ekonomiska perspektiv. Det samlade kulturarvet är särskilt viktigt att ha tillgång till när vi behandlar dagens och framtiden stora samhällsfrågor. En utrivning av dammen i Järle innebär en amputation av kulturmiljön. Den gör det svårt att ge besökare, historiskt intresserade och den växande generationen en rättvisande helhetsbild av de verksamheter som bedrivits under hundratals år.

Landskapsperspektivet

Den europeiska landskapskonventionen (ELC) trädde, efter ratificering, i kraft den 1 maj 2012. ELC kan beskrivas som ett nyare synsätt och ett redskap för att ge tyngd åt de mjukare värdena i landskapet. Människan sätts i centrum. Det torde överfört till frågor om vattenmiljö och vattenkraft innebära att människor som bor och verkar (mer eller mindre näringsmässigt) i och nära kulturmiljöanläggningar bör ges en starkare röst. ELC pekar även ut vikten av att hantera frågor som rör landskapet sektorsövergripande så att naturvårds-, kulturmiljövårds-, näringslivs och besöksmålsintressen vägs samman när insatser och åtgärder runt vattendrag planeras.

I samrådshandlingen utelämnas vikten av dokumentation av landskap, kulturmiljöanläggningar och omgivande boendemiljöer samt infrastrukturer innan förändringar sker. Vid tidigare stora förändringar av landskapen vid exempelvis regleringen av älvar för vattenkraftsutbyggnad på 1950- och 1960-talen, föregicks de av omfattande kulturhistoriska dokumentationer. Framtida

omvandlingar av landskap som kan ske vid t ex utrivning av dammanläggningar borde därför även de föregås av kunskapsinsamling med kulturhistoriska, sociala och ekonomiska förtecken. Det bör dock poängteras att detta inte är ett sätt att ersätta eller kompensera utan ett sätt att få kunskap när en för kulturmiljön destruerande åtgärd genomförs.

I samrådshandlingen problematiseras inte vad ett återställande av ett vattendrag innebär. Vad vet vi om hur det såg ut innan kulturmiljöanläggningarna byggdes? Det kan vara så att en återställning resulterar i ett landskap och en miljö som aldrig funnits.

Enligt läns museets bedömning är miljön i Järle av stor pedagogisk betydelse för att berätta om och begripliggöra inte bara historien i Nora kommun eller Örebro län, utan en historia av nationellt intresse. Sådan kunskap som har bäring på kulturmiljöns kvalité och attraktivitet måste på allvar vägas in och vägas mot vattenkvaliteten.

Specifika kommentarer

- *Begränsat ingrepp i kulturmiljön*

Örebro läns museum anser inte att det föreslagna ingreppet genom utrivning av dammen i Järle är ringa. Vi är av uppfattningen att den föreslagna åtgärden har betydande negativ inverkan på kulturmiljön i Noraskogs Bergslag i allmänhet och i Järle i synnerhet samt på möjligheten att berätta om Sveriges utveckling från medeltiden och framåt.

- *Cement på brofundamenten (sid 16, punkt 5)*

Som en del av åtgärden att genomföra utrivning av Dammen i Järle föreslås att murade blockmurar och dammpelare förstärks genom kringgjutning med betong. Detta osynliggör en betydande del av hur dammen är konstruerad och vilka kunskaper de som byggde dammen på 1500-talet hade i en byggnadsteknik som idag är dåligt dokumenterad. Genom denna åtgärd ödeläggs framtida möjligheter att återskapa hantverkarkunskap.

- *Estetiska värden och upplevelsevärden ska så långt som möjligt bevaras*

En utrivning av dammen i Järle innebär betydande ödeläggelse av historiska och estetiska upplevelsevärden i området. Den karaktäristiska vattenspegeln uppströms fördämningarna försvinner helt om de föreslagna åtgärderna genomförs och ersätts av strömmande vatten. Utan den för kulturmiljön så viktiga vattenspegeln blir det problematiskt att berätta om området på ett trovärdigt sätt. Vidare beskärs möjligheterna att förklara landskapets utveckling genom mänskliga aktiviteter, då Järle är en av de få kvarvarande dammarna i Noraskogs Bergslag.

- *Länsstyrelsen bör säkerställa att helhetssynen på området lyfts fram*

Järleån ingår i ett system av vattenflöden där varje del är viktig för att kunna ge en helhetsbild av länets historia och landskapsutveckling.

Den del av det vi kallar Bergslagen som Järledammen är belägen i är av stor betydelse för att kunna berätta om länets och Sveriges historia och utveckling. Just Noraskogs bergslag har dokumenterade verksamheter från i alla fall 1200-talet, och området är av central betydelse även ur nationellt perspektiv. Det är därför viktigt att bevara det samlade kulturarvet, inkluderat kulturmiljöerna, för framtiden.

- *Kompensationsåtgärder, Sidan 28*

En redovisning av vilka kompensationsåtgärder som ska utföras saknas i samrådshandlingen.

Beslut i detta ärende har fattats av [REDACTED] efter föredragning av [REDACTED]
[REDACTED] I ärendets beredning har deltagit [REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Från: Annika Kensén <Annika.Kensen@naisvefa.se>
Skickat: den 22 januari 2018 08:56
Till: Tengelin Björn; Anna.Burehall@Naturvardsverket.se
Ämne: VB:

För kännedom

Med vänlig hälsning

Annika Kensén
Samhällsbyggnad & Fastighetsutveckling

NAI Svefa

Kompetens som får värden att växa
Box 493, Vasastrand 11
701 49 Örebro
Tel/SMS: +46 (0)10-603 86 67
Växel: +46 (0)10-603 86 00
Annika.Kensen@naisvefa.se
www.naisvefa.se

Sekretess:
Detta meddelande är konfidentiellt och får inte kopieras eller vidarebefordras.
Om meddelandet är felsänt, vänligen underrätta avsändaren och radera detta meddelande och eventuellt bifogade filer.

Från: [REDACTED]
Skickat: den 20 januari 2018 16:15
Till: Annika Kensén
Ämne:

[REDACTED]

Jag berörs inte direkt av ombyggnaden men har ändå åsikter. Sedan 1958 har jag vandrat efter ån. Tycker mig sett att fisklivet och annat liv i ån blivit sämre. Det som kan oroa är om det längre fram kan påverka vattenmängden i ån. Annars tycker jag det ser bra ut. Det enda jag har klagomål om är att det börjar växa igen efter ån.
Det hör emellertid inte till ombyggnaden.
Hälsningar
[REDACTED]

Skickades från [E-post](#) för Windows 10

Virus-free. www.avg.com

Från: [REDACTED]
Skickat: den 25 februari 2018 20:50
Till: [REDACTED] Tengelin Björn; Annika Kensén
Kopia: [REDACTED]
Ämne: SV: Synpunkter på föreslagna förändringar vid Järle kvarn

Hej ! Jag går varje morgon min runda med hunden , och noterar då hur förhållandena i Järleån förändras , över tid . Nu har vi haft en period av lite vatten eller snösmältning i avrinningsområdet (på grund av kyla och relativt lite nederbörd i smält form) Det märkt klart på vattennivån i bäckfåran ! Den är extremt låg ! Om vi dessutom till det skall tillföra , att den så kallade tröskeln inte är borttagen ännu , vilket den enligt förslaget skall bli , så kan vi ju enkelt tänka oss hur låg vattennivån kommer att vara när den tröskeln kommer bort !! Det blir en smal rännil mitt i flodfåran som strilar fram lite lätt ! Jag vill uppmärksamma er boende på den situation som just nu råder i ån och själva göra er egna bedömning av hur verkligheten kommer att se ut när allt är utrivet ! Beräkningarna om forsens utformning och utseende efter att luckorna kan omöjligt stämma , med tanke på den verklighet som vi nu kan se med blotta ögat . [REDACTED]

Från: [REDACTED]
Skickat: den 31 januari 2018 08:34:10
Till: Tengelin Björn; Annika Kensén
Kopia: [REDACTED]
Ämne: Synpunkter på föreslagna förändringar vid Järle kvarn

Hej!

Vi bifogar våra gemensamma synpunkter efter samrådet.

Undertecknade fastighetsägare genom
[REDACTED]

Synpunkter på Naturvårdsverkets förslag på partiell utrivning av dammen vid Järle Kvarn

Efter att undertecknade sakägare har deltagit i samråd och därmed tagit del av samrådsunderlag daterat 2017-11-22 framtaget av Norconsult, vill vi föra fram nedanstående synpunkter på förslaget.

Järle kvarndamm och kvarn har ett högt kulturhistoriskt värde med bergslags-, bruks- och bymiljö i det omgivande odlingslandskapet och finns därför upptaget i Riksantikvarieämbetes förteckning över kulturmiljöer med riksintresse.

Bruksmiljön vid Järle Kvarn har funnits sedan mitten av 1500-talet då Järleåns dalgång blev det viktigaste centrat för järnförädlingen i Noraskogs bergslag med hyttor och hammare som drevs av vattenkraft. Betydelsen av området understryks av att man 1642 tilldelades stadsprivilegier och en kanal för utskeppning av malmen via Hjälmarens och Mälarens projekterades. Dessa planer skrinlades dock senare och Nora och Lindesberg växte istället fram som nya städer i Bergslagen.

Järnhanteringen i området pågick ända in på 1920-talet. Numera återstår endast ruiner av byggnaderna samt slagghögar och andra lämningar. Järle Kvarn, som drevs ända in på 1970-talet, finns dock bevarad i närmaste ursprungligt skick. Under de senaste åren har dessutom vattenkraft använts för elproduktion i kvarnen.

Kvarndammen och kvarnen bildar en sammanhållen helhet där dammens vattenspegel tillsammans med det strömmande vattnet genom dammen och nedströms ger en visuell förståelse för områdets funktion och historia. Från kvarndammen avleds vattnet genom kvarnen, dammluckorna och på södra sidan i en fåra under den gamla valvbron.

Den föreslagna partiella utrivningen av dammen har bedömts tillgodose de naturvårdande intressena men innebär samtidigt en påtaglig skada på kulturmiljövärdena. En partiell

utrivning av dammen skulle allvarligt skada områdets värde som kulturhistoriskt intressant besöksmål.

Det kan vara svårt att hitta lösningar som tillgodoser alla olika perspektiv, men vi menar att en mer balanserad avvägning mellan naturvårdsvärden och kulturmiljövärden kan och behöver göras.

Vi menar också att det saknas underlag för att bedöma de föreslagna åtgärdernas påverkan på grundvatten och stabilitet för närliggande mark, byggnader och ledningar.

Vi efterlyser en tydligare redovisning av de fortsatta planerna för Järleåns helhet. Det finns idag fem dammanläggningar från Norasjön ner till åns utlopp i Väringen. Även efter en förändring av dammen vid Järle Kvarn, kvarstår vandringshinder vid fyra av fem dammar i ån. Är fler av de övriga dammar föremål för liknade förändringar?

Eftersom de föreslagna förändringarna vid Järle Kvarn skulle medföra stor skada på en unik kulturmiljö, menar vi att alla alternativ som innebär en mer balanserad avvägning mellan natur- och kulturmiljövärden, inte är tillräckligt prövade. Som sakägare och berörda fastighetsägare är vi villiga att i dialog med Naturvårdsverket delta i en fördjupad analys.

Undertecknade sakägare och fastighetsägare avstyrker därför en förändring av dammen vid Järle Kvarn på det sätt som föreslagits.

Utifrån föreliggande förslag vill vi därutöver lämna synpunkter och förslag i det följande:

1. Järle Kvarn och kvarndamm som attraktivt besöksmål
2. Vattenspegel och vattenflöden
3. Kvarnbron
4. Geotekniska förutsättningar
5. Vägförutsättningar

1. Järle Kvarn och kvarndamm som attraktivt besöksmål

Järle Kvarn och Järleåns naturreservat är besöksmål med hög potential. Järleån innehåller här mellansveriges längsta forssträcka, Långforsen. Allt detta är viktigt för oss som bor och har våra näringar här och också för kommunen och regionen som helhet. Områdets historia med järnhantering och utvinning av vattenkraft från 1500-talets mitt och stadsprivilegierna från 1642 stärker det unika begreppet 'Jerle Stad'. Från Bergslagsleden går en vandringsväg längst Järleån ner till kvarnen och på udden vid kvarnen finns en badplats som sommartid är välbesökt.

På grund av områdets stora kulturhistoriska värde har Hembygdsföreningen Noraskog gjort en framställan till Riksantikvarieämbetet om att Järle Kvarn med tillhörande anläggningar ska bli föremål för byggnadsminnesförklaring. Nora kommuns kommunstyrelse har vid sitt sammanträde 2017-03-01 beslutat att stödja denna framställan.

Kvarnen med tre par kvarnstenar, ränna och dammanläggning är byggd 1804. Om den planerade förändringen av området genomförs, kommer inget strömmande vatten att gå igenom ränna och kvarn. Detta innebär en påtaglig risk för frysskador på byggnad och tekniska konstruktioner och det unika kvarnmaskineriet kommer att torka sönder och bli obrukbart.

Kvarnbyggnaden måste bevaras och underhållas samt på lämpligt sätt hållas tillgänglig för besökande. Badplatsen behöver underhållas liksom vandringsleden upp till Bergslagsleden.

Det är av största vikt att områdets karaktär så långt som möjligt bibehålls och utvecklas. Om dammen skulle rivas förändras miljön drastiskt och andra åtgärder måste till för att bibehålla områdets attraktivitet som besöksmål.

Vi föreslår att exempelvis Jerle Stads samfällighetsförening får ansvar och tilldelas medel för underhåll och utveckling av området. Vi föreslår vidare att i Järle Kvarn tillskapas ett natur- och kulturhus i övre planet, där möjligheter att skapa en interaktiv besöksplats finns. Där Järleåns speciella naturmiljö kan presenteras liksom den rika kulturhistoria som finns runt platsen.

2. Vattenspegel och vattenflöden

En partiell utrivning av dammen innebär att nuvarande vattenspegel uppströms dammen försvinner och ersätts med ett strömmande flöde. Bredden på flödet kommer att variera under året beroende på skiftande vattenflöde uppströms. Något vattenflöde genom kvarnen kommer inte att finnas, vilket kommer att orsaka problem på byggnad och kvarnmaskineri.

Vi menar att det är av yttersta vikt att ett flöde under den gamla valvbron kan upprätthållas under hela året. Möjligheterna till detta bestäms bland annat av vattennivån i huvudfåran, som kraftigt sänks om nuvarande dammtrösklar avlägsnas.

Vi efterlyser bättre visualiseringar av förslagets konsekvenser på vattenflödena i huvudfåra och under valvbron vid olika tider på året.

Då de föreslagna ingreppen ska ske i en miljö med stora och känsliga kulturhistoriska värden, menar vi att alternativa lösningar för att skapa förutsättningar för fiskvandring inte har prövats tillräckligt.

Exempelvis skulle en utrivning av dammluckor med bevarande av nuvarande trösklar innebära att vattenspegeln, och därmed ett flöde även under valvbron, kan bibehållas. För att skapa förutsättningar för fiskvandring skulle nya innovationer kunna användas.

Se exempel länk:<https://www.whooshh.com/fish-passage1.html>

En sådan lösning skulle med fördel kunna utvärderas på plats redan under den fortsatta processen.

3. Kvarnbron

Kvarnbron med sina stenfundament, smidda räcken och körbanor i trä med ett centralt parti i grus är en ytterst väsentlig del av kvarnmiljöns helhet. Skulle en utrivning av dammluckorna komma till stånd, menar vi att betydande ansträngningar måste göras för att bibehålla kvarnbrons grundkonstruktion, utseende och funktion som bro.

Det centrala stenfundamentet är i detta sammanhang av största betydelse och måste säkras. Utöver sin funktion som bärare av bron och estetisk del i helheten, är fundamentet dessutom ett viktigt habitat för snokar.

Vi efterlyser en djupare analys av förutsättningarna att bevara kvarnbron i sin nuvarande utformning med bibehållna stenfundament innan man går vidare med det föreliggande förslaget.

4. Geotekniska förutsättningar

Om nuvarande vattenspiegel uppströms dammen ersätts med en strömmande å, förändras mark- och grundförhållandena främst för den närliggande fastigheten Nora Järle 1: 23.

Marken består huvudsakligen av lera och man kan inte utesluta att förändrade grundvattennivåer kommer att påverka stabiliteten med risk för sättningar i mark, hus och ledningar.

Därutöver innebär strömmande vatten en ökad risk för erosion av åkanten med rasrisker.

Vi efterlyser en noggrann geoteknisk undersökning av området med bedömning av behov av förstärkningar mot erosion, sättningar och skred innan man går vidare med det föreliggande förslaget.

5. Vägförutsättningar

Vägen fram till dammen är en gemensamhetsinrättning, Nora Järle GA:3, och dessutom kan en bit av den samfälliga vägen Lindesberg Yxe GA:2 komma att beröras vid ett eventuellt arbete vid dammen. Det kan krävas att tunga maskiner rör sig i området liksom transporter till och från området av schaktmassor och fyllnadsmaterial. Vägarna är anlagda på lergrund och tunga transporter kan komma att orsaka sättningar och sprickor i byggnader i anslutning till vägarna. Tung trafik och byggnadsarbete kan dessutom orsaka störningar för de näringsverksamheter som finns inom området.

Förutsättningarna för berörda vägar avseende bärighet med mera måste undersökas närmare.

Sakägare och fastighetsägare:

[REDACTED] [REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED] [REDACTED]

[REDACTED] [REDACTED]

[REDACTED] [REDACTED]

[REDACTED] [REDACTED]

[REDACTED] [REDACTED]

Från: [REDACTED] / Yxe Herrgård AB <[REDACTED]@yxe-herrgard.se>
Skickat: den 6 december 2017 08:40
Till: Tengelin Björn
Ämne: SV: Järle Kvarn

Hej Björn!
Vi har tagit del av informationen och har inget att yttra i ärendet.
Mvh [REDACTED] och styrelsen för Yxe herrgård som äger fastigheten 1:26

Från: Tengelin Björn [<mailto:Bjorn.Tengelin@norconsult.com>]
Skickat: den 5 december 2017 13:57
Till: personal@yxe-herrgard.se
Kopia: Annika Kensén <Annika.Kensen@naisvefa.se>
Ämne: Järle Kvarn

Hej [REDACTED]!
Jag refererar till det telefonsamtal vi just haft angående Yxe Herrgård och fastigheten Nora Järle 1:26 som ligger intill Järle Kvarn.

Norconsult AB har uppdraget från Naturvårdsverket att utreda förhållandena och upprätta en MKB och ansökan om miljödom, för att partiellt riva ut själva dammen i Järle. Syftena är flera, och framgår i bifogade handlingar och länkar.

Bifogat finns Naturvårdsverkets inbjudan, med länkar till allt underlag, samt det samrådsunderlag som vi ställt samman.

Som jag nämnde kan vi besöka er för närmare information i ärendet, eller så tar ni del av bifogad information. Ni har möjlighet att ställa alla frågor ni vill, och vi svarar om vi kan. Likaså har ni rätt att ha synpunkter i övrigt på projektet, och då enklast lämna dessa skriftligt, senast 31 januari 2018.

Om ni väljer att inte ha några frågor eller synpunkter, är vi mycket tacksamma om ni ändå i mail bekräftar att ni tagit del av informationen, så vi kan bocka av er på vår sakägarförteckning.

Tack och hälsningar

Björn Tengelin

Fiskeribiolog Miljökonsult

Norconsult AB

Stortorget 8
SE-702 11 ÖREBRO
SWEDEN
Tel: +46 (0)10-141 83 93
070-693 04 88

bjorn.tengelin@norconsult.com

www.norconsult.se

>((((((e>x<e))))))<

Järle kvarn

I avvaktan på att den nya lagen trätt i kraft bör på inga villkor någon utrivning av Järle kvarn genomföras!

Bäddat för ny vattenproposition

Den svenska vattenkraften är en "välsignelse" och vi behöver "kräma ut mer ur systemet", sade energiminister Ibrahim Baylan, då han tillsammans med miljöministern Karolina Skog presenterade den blocköverskridande överenskommelsen om ny lagstiftning i vattenfrågorna.

Centralt i lagförslaget, som den 9 mars lämnades till lagrådsremiss, är att vattenkraften ska värnas, och att Sverige vid tillståndsprövningen fullt ut ska använda de möjligheter till undantag och lägre ställda krav som EU-rätten medger. Samtidigt ska all vattenkraft ha moderna tillstånd, men för gamla kraftverk räcker det med en omprövning och inte en nyprövning av villkoren.

Planen är att lagförslaget ska behandlas i riksdagen under våren och att den nya lagen ska träda i kraft från och med 2019.

Enligt moderaternas energipolitiska talesperson Lars Hjalmered har det i energiöverenskommelsens genomförandegrupp varit "en svår förhandling, bland annat som följd av den komplexa juridiska materien". Trots allt har det funnits en politisk samsyn om vikten av att värna vattenkraften, "som i det framtida elsystemet blir ännu viktigare än i dag".

Tillsammans drev de tre allianspartierna bakom energiöverenskommelsen – moderaterna, centerpartiet och kd – linjen att "maxa nivån för den mängd vattenkraft som ska kunna tas ut, särskilt viktigt har det varit för oss att den småskaliga vattenkraften inte utsätts för en storskalig utrivning", säger Lars Hjalmered.

I fråga om den småskaliga vattenkraften är en central sak i förslaget alltså att äldre verksamhetstillstånd bekräftas ha rättskraft (vilket ska fastställas i miljöbalken) och att dessa tillstånd ska prövas inom 20 år, i enlighet med en nationell plan. Det handlar därmed om en "omprövning", vilket bland annat innebär en förenklad miljökonsekvensbeskrivning jämfört med en nyprövning. Han tillägger att det är "anmärkningsvärt att Sverige implementerat vattendirektivet på ett helt annat sätt än övriga EU-länder". EU öppnar för en KMV-klassificering (står för "kraftigt modifierat vatten") för vattenförekomster där **historiskt olika typer av vattenverksamhet bedrivs**, och den möjligheterna har andra EU-länder använt i stor utsträckning. Sverige ligger trots sina tusentals små vattenkraftverk och andra vattenverksamheter i särklass lägst med bara 4 procent av vattendragen KMV-klassade.

Väsentligt i förslaget är vidare att miljö tillstånd inte ska begränsas till 20 år, utan kunna ges för 40 år, "man måste beakta att ett normalt investeringsperspektiv för ett vattenkraftverk är 40-50 år", säger Lars Hjalmered.

Vad gäller undantagsmöjligheter och lägsta nivå i tillämpningen av EU-rätten har moderaterna enligt Hjalmered fått med sig de övriga partierna på skrivningen att "alla undantagsmöjligheter ska användas fullt ut".

Ibrahim Baylan lyfte vid presskonferensen alltså fram den svenska vattenkraftens speciella roll, "särskilt i ett läge där grannländerna blir allt mer beroende av väderkänslig energi som sol och vind". Han trodde att förutsättningar nu ges att för första gången på länge göra ordentliga investeringar i vattenkraften.

Havs- och vattenmyndigheten, Energimyndigheten och Svenska kraftnät ges i uppdrag att ta fram den nationella planen för prövning av vattenverksamheterna. Behovet av miljöåtgärder ska vägas mot behovet av en nationell effektiv tillgång till produktion av vattenkraftsel. Jämfört med i dag ska **vattenkraftens lokala nyttor och betydelse för kulturmiljön ges en stärkt ställning i de enskilda prövningarna**, enligt det officiella pressmeddelandet.

Alla vattenkraftverk i Sverige ska baserat på den nationella planen prövas systematiskt, till exempel genom **att alla kraftverk i en älvsträcka kan prövas samtidigt** med möjlighet att samordna beslutsunderlag. "Prövningarna ska ske på ett sätt som inte blir onödigt administrativt och ekonomiskt betungande", heter det.

Hämtat från Wikipedia

Sedan åtminstone 1600-talet har på platsen funnits en omfattande industriverksamheten med [masugn](#), hammare och sågverk, vars grundläggningar finns bevarade. Hammare och sågverk har var i drift till slutet på 1800-talet. Dammen renoverades senast 1980, efter skador orsakade av mycket höga flöden i den trånga dalgången, cirka 130 m³/s, mot medelflödet 10,2 m³/s. Området Järle Stad med kvarn och damm, klassas som ett Kulturhistoriskt Riksintresse, men åtnjuter inget lagligt skydd. Nuvarande elproduktion är uppsagd till 2017. Ett stopp för alla former av kvarndrift och elproduktionen, samt rivning och utgrävning av dammen, förbereds för närvarande enligt beslut av Naturvårdsverket (nov 2016), för främjande av flodpärlmusslans spridning.

Elkraftproduktion från början av 1900-talet, för belysning med mera i kvarnen och kringliggande gårdar. [Francisturbin](#), Finshyttans hydraulisk regulator, [ASEA likströmgenerator](#) 25 hkr. Likströmssystem med 3 ledare: -220 Volt 0 Volt +220 Volt. Kvarndrift fram till 1970-talet, därefter enbart el-produktion för allmänna elnätet. Under 1980 - 90-talet producerades elkraft, ca 400 000 kWh årligen, med kvarnens befintlig dubbla Francisturbin.

Egen kommentar: Att ersätta elproduktion på 400 000 kWh (motsvarande 165 925 kg CO₂) med motsvarande produktion från solceller kräver en investering på minst 4 000 000 kronor. Solceller håller kanske 30-35 år. En vattenkraftsanläggning håller och producerar el i mer än ett hundra år. Den producerar då vi bäst behöver energi i vårt klimat – till skillnad från solceller! 400 000 kWh räcker till minst 200 000 mil med en elbil. Således kan 130 genomsnittsbilister helt försörjas med drivmedel till sina bilar om Järle kvarn behålls och tillåts producera elenergi. Det är en korkad och kortsiktig åtgärd att riva en vattenkraftstation. Det finns knappast någon säker dokumentation av nyttan med av en sådan åtgärd. Skadan av kulturhistoriskt värdefull miljö och ett sanslöst slöseri är däremot ett faktum om utrivning genomförs.

Flodpärlmusslan:

Historiskt har pärlfiske varit det största hotet men sedan fisket förbjöds 1994 utgörs hoten av andra mänskliga faktorer. Idag är det framför allt [skogsbruk](#), hot mot värdfisken öring och [försurningen](#) som utgör de stora hoten

Glochidielarvernas värdfiskar blir successivt [resistent](#) mot [parasiterande](#) larver. Fiskar mellan 0-3 år är de mest passande värdarna. Äldre fiskar kan bli mindre mottagliga för glochidielarver av flera anledningar, bland annat att större fiskar föredrar djupare vatten där musslorna inte trivs, men även att de kan utveckla en [immunitet](#) efter tidigare infektioner.

Egen kommentar: Även om – vilket är mycket tveksamt – en utrivning i ett vattendrag som varit dämt i flera hundra år skulle resultera i att det plötsligt uppenbarar sig vandringsfisk i vattendraget kan det mycket väl vara så att det missgynnar flodpärlmusslan. I de lugnvatten som en damm utgör finns oftast bestånd av mindre öring/bäckforell som utgör ett bättre värdjur för glochidielarverna än större, vandrande fiskar. I min hembygd, Vibygerå med Dockstaåns vattensystem har dammutrivning missgynnats såväl sportfisket som flodpärlmusslan. Utrivning där genomfördes redan för många årtionden sedan och har varken resulterat i någon fiskvandring eller andra positiva resultat. Däremot har den ojämna vattenföringen sedan regleringen upphörde medfört att åfåran sommartid ofta är snustorr vilket utesluter alla former av fisk och fågelliv. Under min barn- och ungdom kunde man meta upp fin bäcköring och ett sommarnöje var också att plocka musslor som det fanns gott om då.

Natur och kulturvärden:

Området är naturreservat sedan 1976 och ägs av Naturvårdsverket. Dessförinnan stod hembygdsföreningen för skötseln. Det är också utpekade som riksintresse. I båda fallen var motiven i lika hög grad kultur- som kulturvärden. Det är inte ovanligt och oftast oproblematiskt. När intressekonflikter uppkommer ska värden vägas mot varandra och olika lösningsalternativ prövas. Det är ett rimligt tillvägagångssätt som företrädarna för olika intressen får lära sig hantera. Slutsatsen i den senaste utredningen beställd av Lst är att kulturvärdena måste vika och att inga realistiska alternativ finns som klarar av att samtidigt bevara miljön och förbättra för djuren. Som man ropar får man svar. Det är Länsstyrelsen som har initiativet och genomföranderesurserna. Frågan om Järle kvarn har hanterats fel från första början. Natur och kulturvärden knutna till platsen har inte beaktats i utredningen. Kvarnen har rötter i medeltiden. Dämningen för utvinnande av kraft har likaledes funnits i många århundraden och utgjort basen och grogrunden för den miljö som växt upp i Järle. Även naturen har fått sin prägel och anpassat sig till detta, såväl ovan som under vattenytan. Rivs dammvallen i Järle är det **hela** detta historiska system som skadas. Alternativet som innebär att kulturmiljön bevaras genom att ett omlöp byggs har dock inte på allvar utretts. Detta alternativ är mer krävande för kulturvärden. Är det därför som det dömts ut? Det finns förebilder där omlöp byggts så att natur- och kulturvärden kunnat samsas för bevarande och utveckling. Historiska minnen och levande djur kan samsas!

Negativa konsekvenser:

Miljön

En biologisk mångfald som byggts upp under lång tid skadas.

Övergödande partiklar som fosfor och kväve som samlats i dammens sediment transporteras nedåt i vattendraget.

Grundvattnet i närområdet sjunker.

Under flera år kommer platsen att vara ett dygt område med dålig lukt.

Fisk som är anpassad till lugnvatten försvinner

En våtmark försvinner.

En häckningsplats för sjöfågel försvinner.

Samhället

Ett vattenområde för fiske av lugnvattenfisk går förlorat.

En plats för vattenförsörjning till brandkåren går förlorad

Vattenuttag för jordbruksbevattning går förlorade.

Närboende

Bryggor hamnar på land, båt färder går förlorade.

Kringboende förlorar vattenutsikt.

Närliggande bostadsfastigheter förlorar värde.

Elproduktion

En hållbar elproduktion med minimala utsläpp reduceras (kraftverksdamm).

100 procent förnybar elproduktion till år 2040 försvåras.

Positiva konsekvenser:

Lax och öring får ökade vandringsmöjligheter. Om vandrande lax och öring förekommer i aktuellt vattendrag.

Eventuellt ökad biologisk mångfald.

En utrivning av Järle kvarn liksom övrig småskalig vattenkraft i Sverige ökar ovillkorligen de skadliga utsläppen av klimatpåverkande CO2. Ändrade regler till skydd för denna energikälla är på väg. Det är därför orimligt om inte pågående utrivningar stoppas omgående och behandlas enligt de nya regelsystemet.

Hagby Kraft AB (www.hagbykraft.se)

Västmanland Upplands Energiförening (www.vuef.se)

Samråd kring utrivning av Järledammen, Nora kommun

Naturvårdsverket har bjudit in till samråd med anledning av myndighetens planer att ansöka om tillstånd för åtgärder vid Järledammen. Järledammen med Järle Kvarn och intilliggande markområden ägs av Naturvårdsverket.

Planerade åtgärder utgör vattenverksamhet som kräver tillstånd av Mark- och Miljödomstolen. Tillståndsprocessen har inletts under hösten 2017 med ett framtagande av samrådshandlingar.

Örebro läns hembygdsförbund har 13 mars 2017 getts möjlighet att inkomma med synpunkter till den 29 mars. På vår begäran förlängdes svarstiden, fast endast till 10 april. Den mycket korta svarstiden ger oss inte möjlighet att komma med så omfattande eller utvecklande synpunkter som vi hade önskat.

Ert förslag till åtgärder

Ni anger att det under flera år har arbete pågått med att utreda olika alternativ för att försöka hitta en lösning som följer vattenlagstiftningen samtidigt som den uppfyller de krav som ställs i och med att det är ett Natura 2000-område i kombination med att det är ett riksintresse för kulturmiljö och naturvård. Naturvårdsverket har utifrån dessa utredningar valt att gå vidare med det alternativ som innebär ett återskapande av forsmiljön genom att dammluckorna plockas bort och utskoven och tröskeln tas bort.

2010 utredde länsstyrelsen i Örebro frågan om ett fortsatt utvinnande av vattenkraft i Järleån eller ett upphörande av kraftproduktionen och i samband med detta förbereddes en ansökan om lagligförklaring av befintliga vattenanläggningar med dammar, bro och kraftverk/kvarn (Norconsult, 2010). Den fullbordades aldrig då Naturvårdsverket i samråd med Havs- och vattenmyndigheten 2013 gjorde ställningstagandet att kraftproduktionen bör avskaffas med syfte att förbättra den biologiska mångfalden och att det långsiktigt skulle vara resurskrävande och komplicerat att vidmakthålla kraftproduktionen.

Därefter har fem alternativ rörande ombyggnad undersökts med hänsyn till miljö, kultur, teknik, ekonomi och andra förutsättningar (Norconsult, 2015). Tre av dessa har valts ut för fortsatt fördjupad alternativutredning och redovisats i en rapport hösten 2016 (Norconsult, 2016). Urvalet av alternativ grundar sig på en så bred multikriterieanalys som möjligt.

Bedömningen sammanfattas som att bäst i alla avseenden gällande den ekologiska funktionen är alternativ 1, partiell utrivning då detta i relevanta delar innebär en återställning till naturgivna förhållanden på platsen. Nollalternativet är inte en lösning, alltså att fortsätta med anläggningen som den ser ut idag, då tillstånd, villkor och fiskpassage saknas. Likaså måste man skapa god ekologisk status/gynnsam bevarandestatus här, för att uppnå MKN (miljö kvalitetsnormerna) för området. Man måste då visa att åtgärderna är BAT (bästa möjliga teknik). Ett alternativ med fullskalig utrivning, dvs utan dämmande konstruktioner i vattnet, också valts bort med hänsyn till att det skulle innebära alltför stor skada på kulturmiljön.

Ägaren, Naturvårdsverket, har efter utvärdering av utredningen bedömt vilket alternativ som bäst stämmer överens med hur man önskar förvalta reservatet, med hänsyn både till natur och kultur, och sitt uppdrag som statlig ägare av ett Natura 2000-skyddat område. Naturvårdsverkets beslut ligger till grund för detta arbete som ett led mot en miljödom om partiell utrivning av dammen, lagligförklaring av resterande anläggningar, och villkor för drift, i detta fall vattennivåer.

Ni anger också i utredningen att "...en utrivningsansökan kan göras, vilket i normalfallet innebär en något förenklad tillståndsprocess. Dock förväntas att det finns starka intressen från närboende mm mot ett sådant ingrepp, vilket kan försvåra processen. Sannolikheten är också stor att detta betraktas som påtaglig skada på riksintresse kulturmiljö."

Våra synpunkter

Av samrådshandlingen är det oklart vilka lagrum som ansökan gäller, så vi måste anta att Naturvårdsverket ansöker om Mark- och Miljödomstolens tillstånd till utrivning av kvarndammen, i enlighet med 11 kap. 19 § miljöbalken Tillstånd till utrivning av en vattenanläggning i ytvatten ska enligt miljöbalken alltid lämnas, om inte förordnande meddelas enligt 11 kap. 20 §. Till skydd för allmänna intressen får efter åtagande ett sådant förordnande också meddelas för staten, en kommun eller ett vattenförbund. Med tanke på implikationerna av en ansökan enligt 19 §, önskar vi att myndigheten redan i detta skede av processen tydliggör vilka lagrum som ansökan kommer att gälla.

Logiken för genomförda utredningar, miljökonsekvensbeskrivningar och den samrådshandling som vi tagit del av är att de hela tiden bygger argument för Naturvårdsverkets önskan och beslut om att avsluta den nuvarande vattenverksamheten och riva ut dammen, i syfte att återskapa forsen för att fisk ska kunna vandra och gällande miljö kvalitetsnorm ska uppnås.

Av den kulturmiljöanalys av föreslagna förändringar vid Järle kvarn som utfördes av Västarvets uppdragsverksamhet under 2014, på uppdrag av Norconsult och som underlag för utredningarna, framgår vilka konsekvenser den föreslagna partiella utrivningen skulle få för kulturmiljön:

Vid partiell utrivning behålls en viss dammeffekt vilket får till följd att kvarnen i detta alternativ får tillgång till vatten men dock inte i samma omfattning som nu. Kvarnen kommer genom detta endast att kunna användas i begränsad omfattning. En full körduelig kvarn är att föredra och detta är inte möjligt i detta förslag. I förslaget kommer även valvbron att få vattenföring.

Emellertid kan detta alternativ medföra stora skador på de kulturhistoriska värdena nedströms dammen. I och med att botten nedströms kommer att höjas utsätts de välbevarade husgrunderna till stångjärnssmedja och sågverk för påverkan av vattenmassorna. Partiell utrivning tar precis som fullskalig utrivning stora delar kvarnmiljön ur sitt tidigare sammanhang. Ett förslag som hotar husgrunderna är inte acceptabelt. Förslaget ger precis som fullskalig utrivning en påtaglig skada på riksintresset.

Vi anser eller erinrar att

- de mycket höga kulturella och sociala miljövärdena i området väger alltför lätt i er bedömning (inklusive multikriterieanalysen) och logik för vilket som är det mest lämpliga alternativet för åtgärder,
- de föreslagna åtgärderna medför påtaglig skada på den riksintressanta kulturmiljön, dels genom direkta ingrepp i och omfattande omgestaltning av den, dels starkt negativa ändringar av miljöns sociala värden (upplevelsevärden) som bl.a. hembygdsrörelsen både använder och tillgängliggör för allmänheten. Den vinst för för den riksintressanta naturmiljön, som de föreslagna åtgärderna skulle medföra är mycket mindre än skadorna på och förlusten för den riksintressanta kulturmiljön,
- kunna driva kvarnen är en central del i miljöns rekreationsvärden, och att detta omintetgörs, när kvarnen blir en "solitär" utan ständig tillgång till vatten är oacceptabelt med tanke på driftens sociala miljövärde,
- enligt 1 kap. 1 § kulturmiljölagen delas ansvaret för kulturmiljön av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas, och Naturvårdsverkets önskan om att riva ut dammen och göra åtgärder i åfåran är inte i enlighet med detta,
- det i området finns omfattande fornlämningar enligt 2 kap. 1 § kulturmiljölagen (KML). Dessutom hör till varje fornlämning, enligt 2 kap. 2 §, ett så stort område på marken, sjö- eller havsbotten som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse, vilket också omfattar bl.a. upplevelsevärden och kunskapsvärden. Detta område benämns fornlämningsområde, och visar vilket område på marken eller i vattnet som skyddet enligt KML gäller. Utifrån vår kunskap om fornlämningar och tillämpning av KML så torde det samlade fornlämningsområdet omfatta vattenspegeln uppströms kvarndammen, en sträcka nedströms dammen, och där arbetsvägar planeras att anläggas norr om dammen.
- Naturvårdsverket borde omedelbart ansöka om tillstånd, enligt 2 kap. 12 § KML, till ingrepp i fornlämning. Länsstyrelsen har då möjlighet att enligt 2 kap. 13 § ställa krav på en arkeologisk förundersökning som visar om det är lämpligt att ge tillstånd till den planerade åtgärden, och vilka krav på arkeologisk undersökning som ska ställas som villkor i det fall tillstånd till att skada fornlämningen ges. Riksantikvarieämbetet och andra har då också möjlighet att överklaga länsstyrelsens beslut.
- alternativet *Fiskväg på södra sidan*, i form av det i Norconsults utredning av 2010 – inför den då aktuella ansökan om åtgärder – förordade alternativet "Utskovs-V i omlöpsfårans inlopp kombinerat med trösklar, fingaller, ålyngelledare och smolträna", viftades lite väl enkelt undan av sökanden och Norconsult som ett huvudalternativ i Norconsults år 2016 reviderade förstudie för den nu aktuella utrivningen. Av sökandens PM av 2017-02-27 framgår att "...det visat sig att den aktuella förfallna fiskväg inte har fungerat. Det är svårt för fisken att hitta fiskvägar vid sidan om utan den vandrar i huvudfåran där merparten av vattnet går. Naturvårdsverkets och experters bedömning, som är involverade i projektet, är att endast en bråkdel av fisken skulle hitta fiskvägen i den lilla södra fåran." Av MKB i utredningen från 2010 framgår dock tvärtom att "Genom installationerna av

fiskvägar görs dammen mer lättpasserad, dels uppströms för framförallt öring, dels nedströms för i stort sett alla fiskarter. De kortsiktiga positiva konsekvenserna för naturvärdena bedöms som stora.” och ”Genom att fiskvägarna förbättras minskar fragmenteringen av vattendraget och långsiktigt goda förutsättningar för fiskars och andra organismers passage underlättas. Med genomförda planerade installationer av fiskvägar, bedöms de långsiktiga negativa effekterna av dammen på de limniska naturvärdena som små.”

- alternativet *Fiskväg på södra sidan*, i form av det i utredningen av 2010 föreslagna alternativet ”Utskovs-V i omlöpsfårans inlopp kombinerat med trösklar, fingaller, ålyngelledare och smolträna”, därför borde utredas vidare och vara ett alternativ för framtida ansökan, med bäring på att det är det alternativ där fisk kan vandra förbi dammen, och där absolut störst hänsyn visas miljöns kulturella och sociala värden. Alternativet är givetvis inte lika bra för vandrande arter som utrivningsalternativet, men tillräckligt bra enligt utredningen från 2010, och om en ser till helheten i vattendraget Järleån-Dyltaån. Dessutom har alternativet absolut minst påverkan på den riksintressanta kulturmiljön och på fornlämningarna (enligt 2 kap. 1 och 2 §§) i området.
- med tanke på de kommande lagändringar som redovisats i regeringens lagrådsremiss av 10 mars 2017, känns det onödigt och rent av krystat att fortsätta driva en tillståndsprocess nu, om utrivning av dammen och åtgärder i åfåran, vilka medför de ovan angivna oönskade negativa konsekvenserna för en riksintressant kulturmiljö, med omfattande fornlämningar och stora rekreativvärden. Vi önskar att myndigheten redovisar vilka tillstånd verksamheten har, och ställer detta i relation till vad som föreslås ska gälla som tillstånd för vattenverksamheter enligt regeringens lagförslag
- att EU:s vattendirektiv ger utrymme för att vattenförekomster som är av betydelse för miljön i stort eller för rekreativintressen förklaras som kraftigt modifierade vatten. Som företrädare för båda dessa faktorer anser vi att en möjlighet till förklaring föreligger i den aktuella vattenförekomsten, och vattenlagstiftningen kan därför följas med mindre ingrepp i den befintliga miljöns sociala och kulturella värden.

Slutord

Det var aldrig varit syftet med EU:s vattendirektiv eller vattenlagstiftningen att tillföra kulturmiljön och rekreativvärden så mycket skada som de av er föreslagna åtgärderna kommer att göra i Järle. Åtgärderna är inte heller i linje med vad miljömålen anger som att värna kulturmiljövärden och friluftsliv, och där vattendrags natur- och kulturmiljövärden är bevarade och förutsättningar finns för fortsatt bevarande och utveckling av värdena.

Vi förordar att åtgärder vid Järle kvarn planeras utifrån en helhetssyn på landskapets alla miljövärden enligt miljöbalken (ekologiska, ekonomiska och sociala/kulturella) längs Järleån-Dyltaån, d.v.s. vilka åtgärder som är lämpliga för att fisk ska kunna vandra, i relation till befintliga miljö- och rekreativvärden längs vattendraget i sin helhet. Vattendraget är också en social, eller kulturell, infrastruktur, från medeltiden till våra dagar, med stor social betydelse för de som bor, verkar och vistas vid vattendraget idag. Detta måste också belysas och redovisas som värden att ta hänsyn till inom ramen för vattenförvaltningen, och som stöds av regeringens intentioner med nya bestämmelser inom området.

Om vi vänder på resonemanget så har Naturvårdsverket en stor möjlighet att utforma åtgärder som gynnar flera värden i miljön, istället för att ensidigt se till de rinnande vattens ekologiska, d.v.s. nu se till helheten i landskapet och även de människor som nyttjar och tillgängliggör dess befintliga miljövärden och samtidigt agera i enlighet med vattenlagstiftningen. Vi förordar därför att ni istället för utrivning planerar för och ansöker om åtgärder som omfattar installering av ny fiskväg, vilken ni i Norconsults utredning från 2010 benämner "Utskovs-V i omlöpsfårans inlopp kombinerat med trösklar, fingaller, ålyngelledare och smolträna".

Hembygdsförbundet och hembygdsföreningarna arbetar för att hitta smarta lösningar som tar tillvara, tillgängliggör och utvecklar flera av landskapets miljövärden samtidigt. Ni kan vända er till oss för att samverka för att hitta dessa lösningar, även i Järle.

Detta yttrande har tagits fram i samverkan med Sveriges hembygdsförbund.

██████████

██████████ Örebro läns hembygdsförbund



Svenska industriminnesföreningen



Stockholm 2018-04-05

Svenska Industriminnesföreningen

Naturvårdsverket, Björn Tengelin samt Annika Kensén
Samråd kring Järledammen, Nora kommun

Under 2017 skrev Svenska industriminnesföreningen (SIM) ett yttrande kring förslag till ändrade generella bestämmelser för vattenmiljö och vattenkraft (M2017/01639/R). Här poängteras att förslaget innebär mycket stora risker för centrala kulturhistoriska värden. Nu är centrala kulturhistoriska värden i Järle, Nora kommun hotade. Naturvårdsverket planerar att ansöka om åtgärder för att riva Järledammen. Naturvårdsverket har valt att gå vidare med ett alternativ som innebär stora förändringar av kulturmiljön inom riksintresse för kulturmiljövården Örebro län, Nora kommun nr 35 Bondebyn-Järle-Yxe. Naturvårdsverket har bjudit in till samråd i frågan om betydande åtgärder vid Järledammen med utgångspunkt från ett samrådsunderlag för partiell utrivning av damm i Järle, Nora kommun. SIM har tagit del av samrådsunderlaget och har följande synpunkter.

I tusen år har vi byggt fördämningar i våra vattendrag för att använda vattnets kraft. Dammarna var en essentiell förutsättning för den första protoindustriella verksamheten så tidigt som under 1100-talet, likväl som den är för vattenkraft idag. Bergslagen är en av Sveriges främsta industriregioner byggd på huvudsakligen järn- och stålproduktion och har ett vid en internationell jämförelse mycket betydande tidsdjup om minst 1000 år. I Bergslagen finns hela kedjan - från berget, skogen och vattnet till högteknologisk produktion av specialstål. Järleån har sedan medeltiden varit en betydande del av Noraskogs bergslag och gett möjlighet för hyttor och hammare att producera och förädla bergslagens förnämsta exportvara, järn. Järle hytta omnämns första gången år 1487 (Landeholm och Eriksson 2001:297) Bergslagens ursprung i det skandinaviska inlandet var startpunkten för en modernisering av vårt svenska samhälle (Lindkvist 2015). Att kunna uppleva och förstå Bergslagens historia är ett viktigt bidrag till Europas historia, då Sverige från mitten av 1100-talet till 1900-talet under långa perioder var en av världens främsta järnproducenter. Vid mitten av 1600-talet svarade järn och koppar för ca 80 % av det samlade svenska exportvärdet (Isacson 2011:86) och var därmed en hörnsten i svensk ekonomi under en mycket lång tidsperiod. Damm och vattenkraft är idag och har varit en viktig del av det svenska kulturlandskapet. De bär stora kulturhistoriska och estetiska värden och är en betydande del i det bergshistoriska kulturarvet och ofta centrala delar inom en god livsmiljö.

Hela bebyggelseområdet vid Järle är att betrakta som fornlämning i form av stadslager (RAÄ 288:1) och stenvalvsbron (Raä 90:1). De fornlämningar från järnproduktion som berörs av åtgärderna är i huvudsak belägna nedströms, öster om dammen (RAÄ 91:1 och 91:2). Vidare omfattas fornlämningarna i området explicit av motiv och uttryckstexten för riksintresseområdet eftersom de utgör lämningar av Järle bruk, Yxe hytta och staden Järle. Riksintresset för kulturmiljön är i Järle motiverat med kulturhistoriskt värdefull bergslags- och bruksbebyggelse, bymiljö och bruksmiljö. Fornlämningar har ett skydd genom bestämmelser i Kulturmiljölagens andra kapitel (1988:950). Kulturmiljölagen gäller för alla varaktigt övergivna lämningar tillkomna före 1850 vilka är att betrakta som fornlämningar. Det innebär att såväl lämningar av bebyggelse som de ytor som använts för bruket och senare sågens och kvarnens drift och där kulturlager från denna verksamhet avsatts, ska betraktas som fornlämningar i lagens mening.

Området runt Järle kvarn är riksintresse enligt miljöbalken 3 kap. Här lyfter man fram helheten av miljön med "Småbrutet odlingslandskap med bruksherrgård, bergslagsgårdar, kvarn samt äldre vägar, bro och f d gästgiveri. I området finns dessutom en smedkasern, en f d skola samt ruiner av bruksbyggnader." Bebyggelse och fornlämningar samt vattenanläggningar bildar en helhet för att förstå bergshandlingens månghundraåriga verksamhet på platsen. Vattenfallet och dammen har varit de centrala faktorerna för att bruket etablerades just här. Bergsmansgårdarna visar den äldre bergsmansorganisationen, med rötter i medeltiden och som fungerade i denna del av bergslagen ännu till början av 1900-talet.

I det utsända samrådsunderlaget sammanfattas konsekvenserna av den partiella utrivningen vilken förordas i dokumentet "Järle kvarn, samrådsunderlag för partiell utrivning av damm i Järle, Nora kommun" så här:

"Sammanfattningsvis bedöms partiell utrivning vara det alternativ som både på kort och lång sikt ger lägst behov av drift- och underhållsinsatser. Partiell utrivning medför risk för viss miljöpåverkan under anläggning och då främst genom grumling/slamflykt. Det medför en förändring, men som efter tid kommer ge intryck av en naturlig miljö. Dämningen vid nuvarande dammläge försvinner. Förändringen innebär ett större ingrepp i landskapsbilden men efter 1 – 2 år kommer mark och vegetation ha anpassats till nya förutsättningar. Partiell utrivning är det alternativ som medför minst behov av tillfartsvägar, snabbast genomförande, och lägst risker i entreprenaden avseende kostnadsökning, höglödeshantering och tidsfördröjning. Kvarvarande stenmurar kan dock kräva omfattande stabilitetsåtgärder och eventuellt behöver bron över dammen ersättas. En partiell utrivning kan genomföras utan tillträde på andra fastigheter annat än för upplag och passage, men kan medföra skada på riksintressant kulturmiljö."

Konsekvenserna för kulturmiljön och de fornlämningar som omfattas nämns endast i förbigående i sammanfattningen. Naturvårdsverket planerar att förändra en kulturmiljö som har anor från 1400-talet. Det finns inte utrett i utredningen på vilket sätt naturen har anpassat sig till en minst 600-årig damm på platsen. Vilka djur och vilka växter har etablerat sig här och bildat den biotop som har ansetts skyddsvärd med naturreservat och natura 2000? Detta sammanfattas med lägsta behov av drifts- och underhållsinsatser, lägsta risk för kostnadsökning och tidsfördröjning. Att på detta sätt värdera kultur- eller naturmiljö är inte hållbart på lång sikt, speciellt inte inom ett riksintresseområde. Konsekvensen blir en värdeminskning av de högt värderade kulturresurser vilka finns i Järle. Järle är en nyckelmiljö för att illustrera hur Bergslagens naturresurser gjorde Sverige till en världsaktör inom järnproduktion. Detta har skapat kultur- och naturmiljöer som med sitt stora tidsdjup har unika värden.

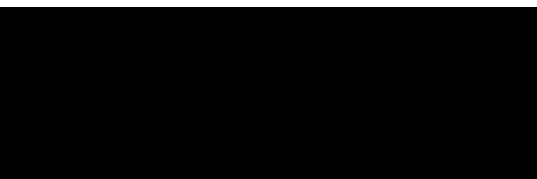
Det bör även påpekas att Naturvårdsverket har ett uttalat ansvar även för de kulturmiljöer de förvaltar. När naturreservatet vid Järle kvarn bildades var syftet även att skydda kulturmiljön vilket var den möjlighet som vid den tidsperioden fanns att tillgå för att skydda kulturmiljöer.

Området i Järle har tidigare värderats högt av Naturvårdsverket i sitt dåvarande tillstånd. Idag hävdar Naturvårdsverket att man valt att gå vidare med ett alternativ i Järle som innebär ett återskapande av forsmiljön. På en plats där vattenkraft använts i 500 år i olika former och skapat den miljö som vi återfinner idag och som har värderats högt av både natur- och kulturvården är då frågan om vad som skall återskapas relevant. Vilken tidsperiod i historien eller vilket tillstånd skall återskapas av Naturvårdsverket? Att "återskapa" ett tänkt naturtillstånd inom ett område som helt är präglad av industriell verksamhet låter sig knappast göras.

Det presenterade förslaget innebär påtaglig skada för kulturmiljön. Ingreppen innebär att möjligheten att förstå vattnet som lokaliseringsfaktor och vattenkraftens betydelse för drift av protoindustriella verksamheter kraftigt försämras. Om de dämmande konstruktionerna tas bort försvinner vattenkraftens kulturarv med flerhundraårig reglering och industriell drift. Vidare försvinner den visuella upplevelsen av kontrasten mellan stilla och flödande vatten som bidrar till förståelse för det industriella kulturarvet.

Vi vill sammanfattningsvis betona vikten av de kulturmiljövärden av riksintresse som finns i Järle. Platsen är en viktig del av Bergslagens historia. Den fungerar dessutom som en plats för rekreation och god livsmiljö och är därmed en fungerande ekosystemtjänst som förbättrar människors välmående och livsvillkor genom kulturella tjänster men visar också på ett samspel mellan natur och kultur i ett historiskt perspektiv.

Därför förordar SIM att den partiella utrivningen av dammen i Järle inte genomförs.



Svenska industriminnesföreningen genom



Svenska industriminnesföreningen (SIM) bildades 1989 och är en ideell organisation inom kulturmiljöområdet. Föreningen verkar för industrisamhällets kulturarv i Sverige och representerar Sverige inom den internationella organisationen The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (TICCIH). Föreningen samlar enskilda och organisationer.

Litteratur

- | | |
|---------------------------------|---|
| Landholm, S & Eriksson, L 1994. | Noraskogs Bergslag. Atlas över Sveriges bergslag. Jernkontorets Bergshistoriska utskott serie H 112:1 & 112:2. Stockholm. |
| Lindkvist, T. 2015. | En medeltida modernisering. Järnet och Sveriges medeltida modernisering, s. 19–46. Jernkontorets Bergshistoriska Skriftserie nr 48. Halmstad. |
| Isacson, M. 2011. | Exports of Iron and Copper. Swedish mining and metalworking—past and present. National Atlas of Sweden, Norrköping. |
| Tengelin, B. 2017 | Järle Kvarn. Samrådsunderlag för partiell utrivning av damm i Järle, Nora kommun. Norconsult. |